

A kígyó mérgé

Gyenge Zoltán: *Emberlétünk határai – Művészet, filozófia, művészetfilozófia*. Attraktor Könyvkiadó, Gödöllő–Máriabesnyő, 2016

Ahogy Woody Allen *Éjjelkor Párizsban* című filmjében is megjelenik a jelenkorral való elégedetlenség, a nosztalgia mint a tagadás egy eszköze, így az *Emberlétünk határai* is ezzel a finom alapgondolattal vezeti fel a filozófia csodálatos örültséggel átítatott mérges kígyóját. Vajon igaz lenne a filmben elhangzott ún. „aranykor-eszme” hipotézise, miszerint azért tekintünk az elmúlt évszázadokra vagy évtizedekre úgy, mintha jobbak, élhetőbbek lennének, mert nem tudunk a jelenben boldogulni? A könyv tökéletesen vázolja fel ennek esetleges magyarázatát, olyan filozófusokon keresztül, mint Immanuel Kant, Søren Kierkegaard, F. W. J. Schelling, G. W. F. Hegel vagy éppen személyes kedvencem, Friedrich Nietzsche. A szerzők ismeretében különösen nehéz egyszerűen, egyben érthetően megfogalmazni, átadni egyes nézeteiket, ám az *Emberlétünk határai*ban ilyen problémával nem találjuk magunkat szemben. A mű nyelvezete tökéletesen érthető, ahol szükséges, azonnali, világos magyarázatokkal ellátva. A könyv egészét tekintve, az olvasáshoz szükséges dinamikát az esszéisztikus stílus adja meg, erősen személyes hangvétellel párosulva. S ez az a kulcsmomentum, amitől a könyv valóban érdekessé válik, hiszen a filozófia olykor száraznak tűnő, a semmiről „csacsogó” körkörös gondolatait és mondanivalóját egy – ha lehet így mondani – emberibb közegbe helyezi. Egy olyan humánus közegbe, amit igyekszik az egzisztencialista Kierkegaard vagy a hegeli rendszer szemszögéből értelmezni, s mindezt áttemelni napjainkba. A nietzschei nihilizmus is erős táptalajra talál a jelenkor viszonyaiban, pontosabban az unalmas biztonság és a már régóta elhagyott és elfeledett emberi lényeg szembeállításában. Ebben a felállásban az előbbi a tömegek, az egyenlőségbe bújtatott érzéketlenség, valamint a szenvedélytelenség előjoga lesz. Érződik a tömeqlét, az unalmasság megvetése, amelynek olykor erős kihangsúlyozása pont az ebből való kiszakadást szimbolizálja. Az én-telenség, az ember-nélküliség az, ami párhuzamba

van állítva a már szinte agyonrágott és minduntalan ismételt platóni barlanghasonlattal, csak ez esetben senkit nem érdekel a magát napvilágra küzdő, a valódi tudást birtokló, csupán a sötétségben és rabságban maradt unalmas tömegember.

Nyilvánvalóvá válik, hogy a leibnizi „*harmonia praestabilita*” immár az előre meghatározott éles fogalmával forr össze, ami egyenlő a mai ember vegetálásával.

Kant emberközeli bemutatása, hipochondriájának leírása képes más megvilágításba helyezni az eddigi erkölcsi vagy filozófiai téziseit, sőt, ha lehet így mondani, némelyek megmosolyogtatóvá válnak.

A szerző kiegészíti Nietzsche gondolatát, miszerint nem a fenevadak, nem a gonoszok és nem a betegek jelentik az igazi veszélyt a társadalomra, hanem a „túl-normálisak”. Visszatér és körkörösén mozog a monotonitás, a kérdezni nem merés és a megfelelés jelensége körül, ami valódi és aggasztó jelenlétére mutat rá, valamint arra, hogy mennyire el nem hanyagolható problémáról van szó. Kevesek szerint, persze.

Az ezen tömegemberhez kapcsolódó művészet és magával a művészetrel kapcsolatos nézetek felvázolásakor az árnyékember mellé bevezetődik az árnyékperspektíva fogalma, ami visszatérően a szürkeséghez és a platóni barlangfalat bámuló, tudatlan emberhez visz bennünket vissza, aki kineveti a tudást birtoklót, a másét. Érdekes módon ezt a fajta gúnyt és nevetést az ölés vágyához vezeti vissza a szerző, amit a szofisták emberi természetről alkotott képén keresztül is nyilvánvalóvá tesz. Az átlag, a tömegember nem képes elviselni a másét: a tőlük különbözőt meg kell semmisíteni. Ezen a ponton párhuzamba állítja Nietzsche nézeteit a törvényről az előbb említett szofistákéval, hiszen a jó vagy a rossz fogalma egyik esetben sem objektív dolog. Ezáltal képmutatássá válik a törvények tisztelete és betartása.

A szerelem és a bizalom kérdésének boncolgatása arra engedi következtetni a szerzőt, hogy az egyik fogalom a másik nélkül nincs; pontosabban a bizalom önmagában nincs, mindig valamely más érzelemtől függ, mint például a szerelemtől. S itt kapcsolódik be újból a szubjektivitás fogalma. Elemezni ugyan lehet, hogy ki mit gondolt és mondott a szerelemről vagy a magányról, ám bizonyítékot kapunk rá, hogy ezek az elméletek nem fedik a valóságot.

Schelling emberfelfogásának részletes ismertetése után Gyenge Zoltán vallási terepre irányítja olvasóját, amely terep többdimenziós, sőt a szöveg egyes részeinél úgy is érezhetjük, hogy jelen voltunk a különböző vallást és mitológiát középpontba állító vitáknál. Isten létének bizonyítása mellett az, ami valóban problémát okoz, a rossz fogalmának összeférése Isten, a legfőbb, az abszolút jó fogalmával.

Érdekes módon a szabadságot és a szükségszerűséget, amely fogalmak más filozófiai álláspontok szerint egymás ellentétei, Schelling egymáshoz kapcsolja olyan különbséggel, hogy míg az első tudatos aktus, addig a második tudattalan. Híres művének, a *Szabadságirat*nak részletes leírása rámutat arra az apró, talán szándékos hibájára, hogy nem az eredeti hosszú és nehezen érthető német címben leírt emberi szabadságról, hanem az isteni szabadságról ír a német filozófus.

A Kierkegaard és Nietzsche életéről szóló közbevetések és felvezetések biztosítják a legjobb talajt az ironikus hangvételre, amely itt érezteti legjobban hatását, meglehet azért, mert a filozófusok maguk is előszeretettel alkalmaztak hasonló nyelvi eszközöket. Ha vannak is közös pontok a két filozófus által megszólaltatott szereplők mono-dialógjaiban, mint pl. Zarathusztra vagy Constantín Constantínus, akkor sem egyezik meg a kettő teljesen, hisz az utóbbiaknál egyfajta belső és külső inkognitó jelenik meg. A nyelv használatának fontossága ugyancsak megjelenik a már korábban említett szofistáknál, akik köztudottan a retorika és a meggyőzés nagymestereiként vonultak be a filozófiatörténetbe.

Ahogy Gyenge Zoltán megfogalmazza, a szóbeliséget kísérli meg átültetni az írásba, sikerrel. Képzelt leírások reflexszerű közbevetésekkel, gúnyos megjegyzésekkel, odavetettnek tűnő kommentárokkal. Ez az, ami képes élővé tenni egy szöveget, odavonzani egy olyan tekintetet is, amely nem jártas a témában. Az írás horizontja felülről kezdődik, a kritika pedig a kritizálandó massa szemszögéből van megfogalmazva, amely massa biztosan nem része a célközönségnek. A végszó frappáns, bármilyen végszó nélkül.

Egészében véve olybá tűnhet, az őrültség nem csupán részét képezheti a filozófiának, akár a filozófia művelésének, akár a szeretetének, hanem annak fontos alkotóeleme is. Ahogy a kígyó mérge egyre közelebb jut a szívhez, úgy válik lassacskán szentté az őrültség. Olvasás közben végig egy Nietzsche-idézet járt a fejemben, amitől nem tudtam szabadulni: „És őrültnek tartották a táncosokat mindazok, akik nem hallották a zenét.”